

LÍRAI NAPLÓ

NÉMETH ISTVÁN

VILÁGIRODALMI LEXIKON,

10. KÖTET

Minthogy magyarokat úgyse találhatok benne, az utánuk hozám legközelebb állókat, a jugoszlávokat böngészgetem. A további könnyebb megtalálhatóság érdekében piros pöttyel jelölöm a címszavakat. *Palmotić* — hajlok közelebb a szöveghez. Dubrovnikban az utcája a Stradunról nyílik. Jezsuiták tanítványa volt. Minthogy a Jezsov név hallatán is. Pedig nem volt közvetlen kapcsolat a jezsuitákkal, és Dubrovnikban szívesen őgyelgek a templomukban, bár az összes raguzai templom közül az övéké a legkevésbé meg-hitt . . . Szóval *Palmotić*. Magyar fordításban két verse jelent meg. Rögtön előkeresem az *Adriai tengernek múzsája* című antológiát, s kárörvendve állapítom meg: nem kettő, hanem három versét fordította le Csuka Zoltán. A híres világirodalmi lexikonunk egyetlen címszavában ekkora hiba! Mit szólnak majd a franciák, ha lefordítják a lexikont — mert ilyesmit hallottam —, s rájönnek az esetleges többi tévedésre is? Ez most nem veszi el a kedvem a további böngészéstől. Szeretek lexikonban kalandozni. Véletlenül tévedésből hátha fölbukkan benne egy magyar név is. Tudom, a magyarok más lexikonba kerültek, a sajátjukéba, én is magyar vagyok, nem tudom, hova kerülök majd. Annyira föl vagyunk osztva! Ez világirodalom, ez magyar irodalom, ez jugoszláv irodalom; a jugoszlávok helyet kaptak a világirodalomban, minthogy majd a jeles magyarok is helyet kapnak egy jugoszláv világirodalmi lexikonban. Mert odahaza, a saját lexikonában senki se lehet világirodalmi nagyság; abban csak rövidebb vagy hosszabb cikkelyt

kaphat, érdeme szerint, természetesen. Vannak aztán kétlaki írók, mint például a jugoszláviai magyar, aki helyet kaphat a jugoszláv és a magyar irodalmi lexikonban is, nehogy a két szék között egyszer a földre üljön... Tehát szeretek lexikonban bogarászni. Mondom, ezúttal a világirodalmi lexikonban mindenekelőtt a jugoszláv vonatkozású címszavaknál horgonyzok le, ezek a címszavak keltik föl elsősorban kíváncsiságomat, érdeklődésemet, *ezek itt mind az enyéme*k, de megálllok, természetesen egyéb címszavaknál is, mint például ennél: *pamír népek irodalma*. Úgynevezett pamír nyelveket és nyelvjárásokat beszélő, a Pamírban és közvetlen környezetében élő nép(töredék)ek (kb. 50 000 fő) irodalmi ezek. Körülbelül ötvenezer fő. És van saját irodalma! Sőt irodalmi vannak, mert az ötvenezer főt számláló nép(töredék) nem egy nyelvet beszél, azaz nem egy nyelvet beszélő nép(töredék), hanem egy azonos nyelvcsaládhoz tartozó, de különböző nyelvet beszélő nép(töredék)ről van szó. Úgymint a sugnít, a rósánít, az oroszí-bar tangít, a szárikólit, a jazgulánít, a vakhít, és az ezekhez hasonló nyelveket beszélők. Ide tartoznak a talán már kihalt szárgulámitok, akik a huszadik század elején igen erős idegen nyelvi és kulturális hatás alá kerültek, s nagyrészt már hétnyelvűek. Némelyik ide tartozó nyelvet már csak egy-két szóból ismernek a tudósok. Hát ha nem vigyázunk magunkra, azaz a nyelvünkre, mi is könnyen erre a sorsra juthatunk, morfondírozok magamban, de a szemem máris új címszavakon legegész. No, van itt azért magyar vonatkozás, sőt jugoszláviai magyar is, nem szabad mindjárt elanyaglanodni. Hiszen már Palmotiítyal kapcsolatban is volt, de van például *Parzával*, a chilei költővel kapcsolatban is. Egyik versét Bede Béla fordította magyarra, s közölte a *Magyar Szóban*. Tehát a *Magyar Szó* is benne van a világirodalmi lexikonban és minden fordítónk neve, aki világirodalmi nagyság művét ültette át nyelvünkre. Persze ne tévesszen meg senkit a lexikon címe: aki helyet kapott benne, nem mindenki világirodalmi nagyság, de valamiképpen mégis része a világirodalomnak, úgy valahogy, ahogy mi is része vagyunk anélkül, hogy tudnánk. Ugyancsak része a világirodalomnak, a világnak, a világ szörnyűségeinek, a világborzalmaknak a tragikus körülmények között, erőszakos halállal elhunyt *Parrasz Emil* is, aki hiába vette föl, talán épp a hűség egyfajta kinyilvánításaként, a Bertelovics nevet. Finn író volt. Helsinkiben született. Munkát keresve még gyermekként került Amerikába. Később író lett, cikkeket, elbeszéléseket, verseket, színdara-

bokat írt, volt újságíró és színész, érdekelte a politika. Baloldali magatartása miatt zaklatták, a Szovjetunióba emigrált, Karjalában telepedett le, s itt jelentős alakja lett a finn nyelvű karjalán irodalomnak. Nem sokáig, mert harminckilencben kivégezték. Vagy belehalt a kínzásokba, a meghurcoltatásokba. Ezt ugyanis nem pontosítja a lexikon. Csak annyit mond, hogy pályáját igaztalan vádak törték derékba a törvénytörések időszakában. Sajnos, semmit sem tudok a finn irodalomról, pedig rokonaink a finnek, nyelvrokonaink. A finn irodalmat számomra csupán egy szó, fogalom jelenti: a *Kalevala*. A karjalai finn irodalomról még ennyit sem tudok. Pedig illene tudnom róla valamit, mint minden kisebbségi irodalomról. Most megtanultam Parrasz nevét. Parrasz Bertelovics Emil. Tizenkilenc sort kapott a világirodalmi lexikonban, megölték, de itt újra föltámadott. Parrasz nem tudja ugyan, hogy föltámadott, de hihetett ilyesmiben. Ebben mindnyájunknak hinni kell. Jezsuita. Jezsov. Van egy szerb szó, *jezivo*. Nekem ez így iszonyatosabb, mint a magyar megfelelője. Nem is tudom, honnan tolakszik föl bennem Jezsov neve. Hallatán mindig jobban megborzongok, mint Sztálinén. Pedig a sün — netán ha ehhez volna köze Jezsov nevének — számomra egy ártatlan, kedves teremtmény.

RONCSOK KÖZÖTT

— Mert nem *dobálnak* sőt az útra! — hallom egy méltatlankodó nő hangját. Meg is nézem magamnak rögtön, előttem áll a zsúfolt, lucskos buszban. Nincs rajta semmi különös. Megismétli:

— Igen, azért van ez, mert nem *dobálnak* sőt az útra.

Tehát megiscsak jól hallottam. Ennek a nőnek a nyelvén nem *sózzák* az utakat, hanem sőt *dobálnak* rájuk. Az ő nyelvén nem *szórják* vagy *hintik* a sőt — a *pörgetésről* ne is beszéljünk —, hanem *dobálják*.

Ez az a pillanat, gondolom magamban, ahol egy nyelv elszürkülése megfigyelhető. Tél van, az utakon hó, nem nagyon takarítják el a havat, de még nem is *sózzák* az utakat — nem mindenütt *sózzák* —, akadozik a közúti forgalom. Tél van, kemény tél, fagyhalálról ad hírt a rádió. Van, akit fagyott végtaggal, orral, füllel szállítottak kórházba. A megfagyott testrészt arról ismerhető fel, hogy megfehéredik. A haldokló nyelv miről ismerhető föl?

— Kint ez bizony nem így van! — folytatja a nő.

Ez a kint lehet Svájc vagy Svédország, Ausztria vagy Nyugat-Németország, valószínűleg ő is ott *kint* dolgozott, vagy még dolgozik mindig, most talán a karácsonyi szünetre térhetett haza.

Kint bizonyára sok minden másképp van, mint idehaza, a nő nem azért ment ki, hogy ezt a másképpent megtapasztalja, talán kényszerűségből költözött ki ideiglenesen, mert idehaza nem tudott elhelyezkedni, de mostanra a kinti dolgokat, azok egy részét maga is elsajátította, talán egy kicsit még büszke is arra, hogy kint sok minden másképp van, egy kicsit talán már a sajátjának is érzi azt a kinti világot, legalábbis az itthoniak előtt, akik előtt el lehet dicsekedni azzal a sok minden másképpel, ami ott van. Látnom, ahogy jobban szemügyre veszem, hogy az öltözéke is egy kicsit „kinti”, külföldi divat szerint való, de nem föltűnően „kinti”, az arca is ápolt, fiatalasszony lévén, ad magára, ott kint bizonyára van már szép otthona, kinti ízlés szerint berendezve, hiszen megszokhatta, meg is szerethette a kinti ízeket, bele kell simulnia a kinti szokásokba, és meg kell tanulnia, el kell sajátítania a kinti nyelvet is. Ebből az utóbbiból egyébként nem származhat semmi baja, csak előnyére, hasznára lehet. Máris hasznára van. Még egyetlen nyelv se volt annyira előnyére, hasznára, mint az a kinti. Mert idehaza hiába tanulta meg az anyanyelvét és az anyanyelve mellett még egyet, itthon két nyelv birtokában se volt képes munkához jutni, ott kint pedig a kinti nyelvet még el se sajátítva, munkát kapott. Az anyanyelve és az itthon megtanult második anyanyelve nemhogy előnyére vált volna odakint, egyenesen gátolták a kinti nyelv gyorsabb elsajátításában, mert szorult esetekben mindig abba a két, hazulról hozott nyelvbe kapaszkodott, mint fuldokló a szalmaszálba, holott ő azokat elfelejtve iparkodott a kinti nyelvet minél előbb megtanulni. Ha csakugyan iparkodott. Mert nem biztos, hogy a kinti nyelvet valaha is jobban elsajátítja, mint az anyanyelvét. Arra — a kintire — egyébként is csak addig lesz szüksége, míg külföldön él. Aztán visszabújhat anyanyelvének roncsai közé.

Sosem tudta, hogy önnön roncsai között él.

A TÚZ EMLÉKE

Van egy fa a parkban, ami előtt gyakran megállok. Talán vörösfenyő. Ha nem is az, én annak nevezem. Vízsintesen kinyúló,

pikkelyes ágai alkonyat előtt olyanok, mintha a fa alatt valaki máglyát gyújtott volna: ennek a láthatatlan máglyának a lobogását, rőt fényét verik vissza a pikkelyes, karvastagságú ágak. Nem messze tőle egy óriási hárs áll, a parki sétány túloldalán egy cédrus, egyiknek az ágain, törzsén sem jelentkezik ez a különös visszfény, csak az egyszál vörösfenyőén. Mert alighanem mégiscsak vörösfenyő lesz. Nem ismerhettem meg sok fafajtát, nem laktunk erdő mellett, bár ez nem mentség. A legelső fa, amivel megbarátkozhattam, udvarunk óriási, öreg eperfája volt, közvetlenül a nyitott gang előtt állt, a koronája beborította a fél udvart meg a fél háztetőt. Kövér fekete epret termett. Sosem másztam meg, mert nem mertem fára mászni. Egyszer egy borzalmas nyári vihar kidöntötte. Szerencsére nem a házra. Mindig a házat, a tetőt védte, dőlésében, pusztulásában is ügyelt arra, hogy a háznak semmi baja ne essék. Dőlésében egyik, derékvastagságú főgyökere fölszakadt, s ahogy a fa roppant koronájával, gyönyörű törzsével a földre zuhant, ez a főgyökér mezítenül, mint a húsától lenyúzott csont, fölmeredt, fölágaskodott, mintha az eget fenyegette volna meg azért, ami történt. Egyszer ennek a fának dőlve sírni láttam az édesanyámat. Máskor is láttam őt sírni, de ez megrendítőbb volt. Keskeny vállát nekitámasztotta az óriási eperfa rendíthetetlen törzsének, keskeny válla remegett a fojtott zokogástól, vártam, hogy a fa, a fa vastag törzse, roppant koronája átvegye azt a remegést, azt a mérhetetlen fájdalmat, de mozdulatlan maradt, még csak egy levele se rezzen meg... A következő fa, amivel megismerkedtem, alighanem az az édesalmafa lehetett a kertünkben, aminek a gyümölcsét annyira szerettem, vagy az akácfa a házunk előtt. Később a nagy kert végében az öreg diófák. Ma sem ismerek többet harminc-harmincöt fafajánál. Mindegyiket szeretem, azokat is, amelyeknek tudom a nevét, azokat is, amelyekét nem tudom; szeretem a tanyákat körülálló akácokat, a kert végében a lombjától roskadozó diófát, a biblikus olajfát, forró déli szélből csavargatott koronájával, a ciprust, ahogy a kopár karsztmezőből komoran az ég felé tört, a rezgőnyárfát, nyári záporok után és a bús, elárvult, otffejlett, kiegészett törzsű, de még mindig tengődő, halott utakat, volt országutakat őrző eperfákat. Fákban inkább a magánosokat, a magukban állókat. A megmaradt, egyszál tölgyet szeretem, az egykori tölgyerdő utolsó tanúját.

Azt a parki vörösfenyőt különös metamorfózisáért szeretem. Pedig szó sincs átváltozásról, csak valamiféle optikai csalódásról. Al-

konyat előtt tüzek, láthatatlan máglyák gyúlnak alatta, s ezeket a láthatatlan tüzeket láthatóvá lobbantják pikkelyszerű ágai. Vagy mintha a leáldozó nap világitaná meg még egyszer. Borzasztóan szép, kísérteties, de elmondhatatlanul szomorú is. Egykor itt valóban tüzek lobogtak, nagy, öröknek hitt tüzek, alkonyatra mindennek csak pislákoló, rőt visszfénye maradt.